

HARASZTI SZABÓ PÉTER

A prágai egyetem magyarországi diákjainak könyvkultúrája a középkorban*

Bevezetés

A prágai egyetem a középkorban vitathatatlanul az egyik, ha nem a legfontosabb oktatási intézmény volt a térségben.¹ Ennek megfelelően nem csak a cseh, de a német ajkú, valamint a magyar² és a lengyel államok, továbbá a balti régió is nagy létszámú hallgatót bocsátott Prágába. Pontos létszámokról nem rendelkezünk adatokkal, mivel közismert tény, hogy az egyetem iratainak nagy része eltűnt a második világháborúban.³ E forráshiányból fakadóan a teológiai és orvosi fakultások anyagai teljesen hiányoznak. Mindez már csak azért is fájó veszteség, mert az egyetem sokáig az egyetlen teológiai karral is rendelkező felsőoktatási intézmény volt Közép-Európában.⁴

A magyarországi diákok teológiai képzéséről vagy érdeklődéséről így vajmi keveset tudunk, s a források valószerűtlen előkerüléséig ez így is marad. Mindazonáltal ha nagy mennyiségű információval nem is szolgálhat, a diákok által használt vagy másolt kéziratok és könyvek vizsgálata új eredményeket hozhatnak a témával kapcsolatban, s nem csak a diákok teológiai érdeklődésével, de a huszítizmussal és az egyes magyarországi oktatási és kulturális intézmények esetleges szellemi előképével kapcsolatban is. A kutatások során elsősorban azokat a kéziratokat vettük számításba, amelyek magyarországi diákok keze nyomát is magán viselhetik, illetve az ő megrendelésükből készültek, vagyis a vásárlás, csere és ajándékozás útján a Magyar Királyságba került kéziratok elemzése nem képezi írásunk tárgyát.

* A cikk megjelenését az MTA–ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport támogatta (213TKI738).

¹ Ezúton szeretném megköszönni Körmeny Kingának és Kiss Farkas Gábornak az általuk nyújtott segítséget!

² HARASZTI SZABÓ Péter, *Magyarországi diákok a Prágai Egyetemen a középkorban* = HARASZTI SZABÓ Péter, KELÉNYI Borbála, SZÖGI László, *Magyarországi diákok a Prágai és a Krakkói Egyetemen*, I, Budapest, ELTE Levéltár, MTA–ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, 2016, 9–42.

³ KAVKA, Frantisek, *A prágai Károly egyetem, a pécsi egyetem és Dél-Magyarország a XIV. században és a XV. század elején* = *Jubileumi tanulmányok – A Pécsi Egyetem történetéből*, szerk. Csizmadia Andor, Pécs, 1967, 87.

⁴ KADLEC, Jaroslav, *The Theological Faculty* = *A History of Charles University*, ed. Ivana Čornejová, Michal Svatoš, Petr Svobodný, Prague, Karolinum Press, 2001, 126.

Az eddigi kutatások alapján összesen 13 kötetet lehet vizsgálat alá vonni ebből a szempontból, ám ezek közül egyről csak feltételezni lehet, hogy a másoló a prágai egyetem növendéke volt. A kötetek provenienciájának, margináliáinak és a másoló személyének a meghatározásával a prágai egyetem szellemi áramlatairól kaphatunk képet, elsősorban a 14–15. század fordulójáról.

Filozófiai és jogi vonatkozású kéziratok a prágai egyetemről

Dacára annak, hogy a prágai egyetem hallgatóinak legnagyobb része a szabad művészeti karon tanult, nem az e fakultáshoz kapcsolódó szövegek száma a legnagyobb, mivel mindössze három kódex köthető ide. Az egyik Arisztotelésznek a lélekről (*De anima*) szóló írását és több, kisebb természettudományi traktátusát (*De somno et vigilia et alii*) tartalmazza, melyeket Johannes Ungarus de Wardino másolt.⁵ A másolás idejéről nem rendelkezünk pontos információkkal, de a művek egyetemi használata és a másoló személye ezt segít meghatározni. A prágai egyetem státútumai értelmében Arisztotelész lélekfilozófiai írását legalább három hónapig kellett hallgatniuk a diákoknak,⁶ de a kar előírásai azt is tartalmazzák, hogy a *De anima* a 'baccalaureus'-i fokozat megszerzéséhez szükséges tananyag volt.⁷ Ezzel szemben Arisztotelész természetfilozófiai írásai a 'magisterium' elnyeréséhez kellettek.⁸ Johannes Ungarus de Wardino ugyanakkor 1384. március 4-én már 'licentiatus artium' volt,⁹ vagyis a magisterium előtt állt, így minden bizonnyal behatóan ismerte, sőt, ismernie kellett e műveket. János tehát elsősorban tanulási célzattal másolhatta le a kezébe került kéziratokat, s mivel azok nem kerültek haza Magyarországra, feltehetően eladta vagy rábízta valakire őket, ahogy az egyébként gyakran szokás volt a középkori egyetemeken.

Arisztotelész elismertségére és az egyetemeken elfoglalt helyére mutat, hogy a három filozófiai másolatból kettő az ő munkáiról készült. A második ezek közül Marsilius ab Ingen *Questiones super Metaphysicam Aristotelis* címet viseli, és ma az Österreichische Nationalbibliothek őrzi.¹⁰ A kézirat egyik bejegyzése elárulja, hogy 1409-ben Petrus de Spinis másolta, míg egy másik arról tesz tanúbizonyságot, hogy egykor Ladislaus de Czap tulajdona volt. Problémát jelent

⁵ *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348–1409*, ed. Josef Triška, Praha, Univerzita Karlova, 1981, 318.

⁶ *Liber Decanorum Philosophicae Universitatis Pragensis ab anno 1367 usque ad annum 1585, E Codice membranaceo illius Aetatis nunc primum luce donatum*, I–II, ed. Johannes Nepomuk Gerzabek, Pragae, 1830–1832, I, 76. (A továbbiakban: LDPP)

⁷ LDPP, I, 48–49.

⁸ LDPP, I, 56.

⁹ LDPP, I, 219.

¹⁰ *Bibliotheca Hungarica*, Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt, I–III, szerk. Csapodi Csaba, Csapodiné Gárdonyi, Klára, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988–1994, I, 208. sz.; Österreichische Nationalbibliothek, Wien, Cod 5297 Han, <http://data.onb.ac.at/rec/AL00168911>

azonban, hogy kettejük közül csupán előbbi tanult Bécsben, miután 1410-ben megszerezte a baccalaureatust Prágában, így nagyon valószínű, hogy a másolat még Prágában készült (Péter 1409-ben még Prágában tartózkodott). De a fő kérdés, hogy hogyan lehetett a kézirat Csapi László tulajdona? Csapi, miután licentiatius artium lett Prágában 1410-ben (ugyanazon magister, Petrus de Brandis segítségével, mint aki Petrus de Spinist is tanította),¹¹ hazatért Magyarországra, és nádori jegyzőként megkezdte karrierjét, bécsi stúdiumokat tehát soha nem folytatott. Az egyetlen lehetséges megoldás, hogy Csapi rendelte meg a munka másolatát diáktársától, Tövisitől a sikeres vizsga érdekében, ami után viszont Péternél hagyta a kéziratot, aki azzal együtt távozott Bécsbe, nyilván azért, hogy tanulmányait ő is magasabb fokozattal fejezhesse be. Ez megmagyarázza, hogyan lehetett igen rövid időn belül (1409–1410) két személy birtokában is a kézirat, és hogy az hogyan kerülhetett Bécsbe. A harmadik filozófiai érdeklődésre is számot tartó kéziraatra később térek vissza.

Az egyetem második legnagyobb fakultása, az 1372-ben külön egyetemmé fejlődő jogi karhoz szintén két személy műveit lehet kapcsolni. Jogi tanulmányok szempontjából a prágai univerzitás volt az első a magyarországi diákok számára a 14. század második felében. Amíg az egyetem működött, több magyarországi diák tanult jogot Prágában, mint Bécsben, Bolognában vagy Padovában, noha összesítve az itáliai egyetemeket, az olasz félszigetét volt a vezető szerep a 14–15. század fordulóján. Az egyik prágai kézirat másolója, Pöstyéni Tamás az esztergomi Collegium Christi első diákjaként Prágában kezdte meg egyetemi tanulmányait, melyet a kánonjog doktori fokozatával fejezett be 1402-ben.¹² Nevéhez kapcsolódik a jól ismert, ám a magyar szakirodalomban kevésbé kutatott *Processus iudiciarius*, mely Nicholaus Puchník későbbi prágai érsek munkája az 1380-as évek második feléből.¹³ A kéziratokra Csontos János hívta fel a figyelmet még a 19. században,¹⁴ míg Gábor Gyula sok félreértést tisztázott a szövegekkel kapcsolatban,¹⁵ majd a későbbiekben Körmeny Kinga foglalta össze az erre vonatkozó információkat.¹⁶ Erdő Péter arra hívta fel a figyelmet, hogy a magyar egyházi bíróságok elsősorban külföldi műveknek a hazai viszonyokhoz adaptált változatait használták, s az egyik első ilyen Pöstyéni másolata

¹¹ LDPP, I, 406, 408.

¹² KÖRMENDY Kinga, *Studentes extra regnum – Esztergomi kanonokok egyetemjárása és könyvhasználat a középkorban*, Budapest, Szent István Társulat, 2007, 184–185; C. TÓTH Norbert, *Az esztergomi székeskáptalan a 15. században*, I. rész: a kanonoki testület és az egyetemjárás, Budapest, MTA–HIM–SZTE–MNL OL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport, 2015, I, 95, 100, 118.

¹³ TRIŠKA, Josef, *Prispevky k stredoveké literární universite = Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae*, 10(1969), 1, 46.

¹⁴ *Múzeumi könyvtári tisztviselők búvárlatai 1885-ben = Magyar Könyvszemle*, 10(1885), 1–6, 274.

¹⁵ GÁBOR Gyula, *Adatok a középkori magyar könyvírás történetéhez = Magyar Könyvszemle*, 20(1912), 3, 308–313.

¹⁶ KÖRMENDY Kinga, *Az esztergomi Collegium Christi és könyvtára a XIV–XVI. században = Magyar Könyvszemle*, 99(1983), 1, 17.

volt.¹⁷ A valószínűleg Budai János megrendelésére készült Pöstyéni-féle másolatban a prágai egyházmegyére vonatkozó helyneveket aktualizálták, és felcserélték az esztergomi egyházmegye helységeivel. További két olyan másolatról van tudomásunk Göttingenben¹⁸ és Königsbergben (Kalinyingrád, RU), amelyeket Pöstyéni másolatáról készítettek. Ezekon kívül Lipcsében három, a felső-ausztriai Sankt Florian-i kolostorban pedig egy kézirat található.¹⁹ A két magyar vonatkozásából sajnos mára eltűnt a kalinyingrádi kézirat, ám annak keletkezését Bautzenben sejtí, és 1405–1406-ra datálja a szakirodalom.²⁰ Újabban Dominik Budský foglalkozik a *Processus* kézirataival behatóbban, akinek sikerült az egyik lipcsei kéziratot egy possessorbejegyzés alapján Jacobus de Radewitzhez kötnie.²¹ Radewitz egyébként 1397-ben a prágai jogi egyetem hallgatója volt, akkor, amikor Pöstyéni is ott tanult,²² így elképzelhető, hogy Pöstyénitől szerezte a kéziratot, vagy Pöstyéni Radewitztól. Mindebből egyébként az is valószínűsíthető, hogy Pöstyéni Prágában másolhatta a szöveget. A Pöstyéni-féle másolat keletkezési körülményeihez érdekes adalék, hogy az eredeti kéziratot leíró Puchnik prágai vikáriusi működése megegyezik azzal az időszakkal, amikor Pöstyéni is a városban tanult. A göttingeni kézirat elemzése (amelyről egyébként Budský sajnos nem tesz említést) talán segíthetne a proveniencia meghatározásában, egyúttal talán eldönthetné a kérdést, hogy a fentebb említett módon aktualizált szöveget valóban használták-e az esztergomi főegyházmegye bíróságán. Az mindenestre bizonyos, hogy Pöstyéni többször volt delegált bíró vagy bírótárs egyházi perekben, míg 1423–1425 között maga is esztergomi vikárius volt.²³

A másik jogász, akitől több jogi szöveg is fennmaradt, a pozsonyi káptalan élén álló Pápa nembéli Mezőlaki Zámbo Lőrinc, aki már a prágai egyetemre is pozsonyi prépostként iratkozott be 1383-ban.²⁴ Az általa másolt vagy megrendelt kéziratok ma a Harvard Law School központi kézirtárában egy kolligátumban

¹⁷ ERDŐ Péter, *Egyházzog a középkori Magyarországon*, Budapest, Osiris, 2001, 94. – Noha Erdő szerint Pöstyéni Esztergomban másolta a *Processust*, arra valószínűleg Prágában került sor.

¹⁸ Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, Göttingen, Luneb 48.

¹⁹ L. 13. lábjegyzet.

²⁰ BUDSKÝ, Dominik, *Processus iudiciarius secundum stilum Pragensem Mikuláše Puchnika (Rozbor dochovaných rukopisů) = Studie o Rukopisech*, 39(2009), 260.

²¹ BUDSKÝ 2009, i. m. 259–60.

²² TRIŠKA 1981, i. m. 207.

²³ C. TÓTH Norbert, LAKATOS Bálint, MIKÓ Gábor, *A pozsonyi prépost és a káptalan vizsgálva (1421–1425)*, A szentszéki bírászkodás Magyarországon – A pozsonyi káptalan szervezete és működése a XV. század elején, Budapest, MTA–HIM–SZTE–MNL OL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport, 2014, 32, 233.

²⁴ C. TÓTH Norbert, *A székes- és társaskáptalanok prépostjainak archontológiája 1387–1437*, Budapest, MTA–HIM–SZTE–MNL OL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport, 2013, 58. – Noha C. Tóth csak 1384-től szerepelteti prépostként, a prágai jogi egyetem irataiból egyértelműen kiderül, hogy már egy évvel korábban is az volt. Vö Album seu Matricula Facultatis Juridicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1372 ad annum 1418 E Codice membranaceo illius Aetatis nunc primum luce donatum, plenoque nominum indice auctum: Codex diplomaticus Universitatis eiusdem: ori-

találhatók,²⁵ s a kódex 2/3 részét teszik ki.²⁶ David Jenkins felvetése szerint a kéziratok Lőrinc prépost egyetemi tananyagához tartoztak, s mivel több kéz írása is megtalálható a kódexben, nyilván felfogadott valakit,²⁷ hogy lemásoltassa magának.²⁸ Juraj Šedivý egyébként közli azoknak a szövegeknek a listáját, amelyek a kódexben szerepelnek, köztük olyan szerzőkkel, mint Paulus Hungarus, Galvano da Bologna, vagy a Csehországban igen népszerű Guillelmus Horborch és Stephanus de Rudnice.²⁹ E szövegek elsősorban arra szolgáltak, hogy a papságot egyházi jogi szempontok szerint, mindennapi gyakorlati intézkedéseik során segítsék, pl. a házassággal, temetéssel, excommunicatióval, interdictummal, uzsorával vagy a papok visszaéléseivel kapcsolatos ügyekben. Vagyis, miként arra Jenkins és Miriam Hlavačková is felhívta a figyelmet, Lőrinc prépost az alá tartozó prépostság lelki ügyeinek intézése során kívánta felhasználni e jogi szövegeket, az egyházi jogi szabályokat szem előtt tartva.³⁰ Mindezek fényében cseppet sem különös, hogy a pozsonyi prépostok bíraskodásáról az 1310-es évek után éppen Lőrinc prépost idejéből vannak az első, és nem kisszámú adataink.³¹

Érintőlegesen ugyan, de egy harmadik személyt és szöveget is meg kell említeni, ez pedig a szakirodalom által szintén ismert Petrus Ungarus de Lebeta, aki 1424-ben, Prágában másolta le az egyik, IX. Gergely pápa dekretálisaihoz írt kommentárgyűjteményt.³² A prágai egyetem irataiban nem találjuk a nevét, ráadásul az 1420-as években Prága már egy vallásháborúktól szorongatott város volt, ahol az egyetemi oktatást V. Márton már 1418-ban beszüntette.³³ Péter 1423-ban még a lipcsei egyetem hallgatója volt,³⁴ de nem kizárt, hogy a prágai

ginem, incrementa, privilegia, iura, benefica...cui item personarum rerumque index, atque...images exhibentes subnecuntur, ed. Johannes Spurny, Pragae, 1834, 37–38. (A továbbiakban: AJP)

²⁵ Harvard Law School, MS 189.

²⁶ JENKINS, David, *The Identification of Harvard Law School Ms 189 = Law Library Journal*, 1992, 1, 41.

²⁷ Lőrinc prépost megrendelt egy másik művet is, Bartholomeus de Sancto Concordio írásait tartalmazó kódexet, amely azonban csak 1425-től szerepel a káptalan könyvtárának jegyzékeiben. SOPKO, Julius, *Stredoveké latinské kdexy v slovenských knižniciach*, Martin, Matica Slovenská, 1981, 56. sz.; Vö.: ŠEDIVÝ, Juraj, *Mittelalterliche Schrifkultur im Pressburger Kollegiatkapitel*, Bratislava, Chronos, 2007, 114–115.

²⁸ JENKINS 1992, i. m. 42.

²⁹ HLAVAČKOVÁ, Miriam, *Kapitula pri dóme Sv. Martina – Intelektuálne centrum Bratislavy 15. storičí*, Bratislava, Spoločnosť Pro Historia, 2008, 54. (214. lbj.)

³⁰ JENKINS 1992, i. m. 41–42; HLAVAČKOVÁ 2008, i. m. 54.

³¹ C. TÓTH, LAKATOS, MIKÓ 2014, i. m. 52, 60.

³² CSONTOSI János, *Adalék a magyarországi XIV–XV. századi könyvmásolók és betűfestők történetéhez = Magyar Könyvszemle*, 4(1879), 1, 49; CSAPODI II. 1960. sz. Ma: Universitätsbibliothek Leipzig, MS 1066.

³³ SVATOŠ, Michal, *The studium generale 1347/8–1419 = A History of Charles University*, ed. Ivana Čornejová, Michal Svatoš, Petr Svobodný, Prague, Karolinum Press, 2001, 88.

³⁴ *Die Matrikel der Universität Leipzig I–III*, ed., Georg Erler, Leipzig, Giesecke&Devrient, 1895, I, 75.

egyetem megkopott fénye még felkelthette egyesek érdeklődését. Ha nem is tanulási céllal kereste fel a cseh fővárost, a gazdag könyvtárak még gyakorolhattak némi vonzerőt.

Jelenleg mindössze ennyit tudunk a magyarországi diákoknak a szabad művészeti és a jogi karokhoz kapcsolódó könyvkultúrájáról. Másrészt e csekély szám azt jelenti, hogy a szövegek fennmaradó része a másik két fakultást reprezentálja. A prágai egyetem teológiai értelemben is Közép-Európa oktatási központja volt,³⁵ ám a teológia európai fellelegvárának tartott Párizshoz képest Prágáról jelentősen kevesebb információval rendelkezünk, noha ezek is fontos tényezőkre világítanak rá.

A magyarországi hallgatók orvosi és teológiai érdeklődése

A vizsgálat alá vont 13 kódexből hat volt teológiai témájú, további egy pedig orvosi jellegű műveket tartalmaz. Az egyetlen orvosi munka Nicolaus de Zilina nevéhez fűződik. Miklós 1420-ban tűnik fel a szabad művészeti karon, fokozatszerzéséről azonban nem hallunk.³⁶ Minden bizonnyal Prágában maradt azonban, s talán azonos azzal az ugyanilyen nevű hallgatóval, aki 1429-ben szerepel az 'artes' kar dékáni könyvében.³⁷ Mivel a vizsgákat a pápa 1418-ban megtiltotta a fokozatok odaitélésével együtt, így elképzelhető, hogy Miklós csak akkor tudta befejezni korábban megkezdett tanulmányait, amikor az oktatás 1429-ben ismét megindult.³⁸ Két kézírata is bizonyítékul szolgál arra, hogy Miklós Prágában maradt. Az egyik Isaac Iudaeus *Liber urinarum* című orvosi értekezése.³⁹ Ezt a 9–10. századi arab munkát Constantinus Africanus fordította latinra a 11. században.⁴⁰ A kódex több más orvosi szerző traktátusait (pl. Hippocrates, Avicenna, Rhazes, stb.) is tartalmazza, de egy bejegyzés szerint (f. 252r) egyedül ezt a mintegy 40 folio terjedelmű szöveget másolta Zsolnai Miklós 1431-ben. Ebből a bejegyzésből egyébként az is kiderül, hogy a könyvet a Károly Kollégiumban másolta, így elképzelhető, hogy Zsolnai Prágában azon kevés külföldi hallgató közé tartozott, akik e kollégium tanulóinak mondhatták magukat. 1415-ben egy

³⁵ BRANDT, Hans Jürgen, *Universität, Gesellschaft, Politik und Pfründen am Beispiel Konrad von Soltau (†1407)*, = *The Universities in the Late Middle Ages*, Louvain, ed., Jozef Ijsewijn, Jacques Paquet, University Press, 1978, 618.

³⁶ LDPP, II, 2.

³⁷ LDPP, II, 6, 15, 16, 22.

³⁸ SVATOŠ, Michal, *The utraquist university = A History of Charles University*, ed. Ivana Čornejová, Michal Svatoš, Petr Svobodný, Prague, Karolinum Press, 2001, 189.

³⁹ TRUHLÁŘ, Josef, *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum, qui in c. r. bibliotheca publica atque Universitatis Pragensis asservantur I*, Pragae, Sumptibus Regiae Societatis Scientiarum Bohemicae, 1905, 583–584 (Národní knihovna České republiky, Prága, VIII F 18).

⁴⁰ RASHDALL, Hastings, *The History of universities I–II*, Oxford, Clarendon Press, 1895, I, 96–96; DEMAITRE, Luke, *Medieval Medicine, The Art of Healing, from head to toe*, Santa Barbara, Praeger, 2013, 11–12.

másik kódex-bejegyzés szerint azonban még a Vencel Király Kollégium káplánja volt.⁴¹ Miklós többrétű érdeklődési körére utal továbbá, hogy bár az artes fakultás professzoraként szerepel a forrásokban, de említett orvosi munkája mellett egy prológust is írt Paulus Diaconus homíliáihoz 1420-ban.⁴²

Két szöveg elűt a többi teológiai tematikájú szövegtől, mivel ezek a huszitizmusra reflektálnak. Mathias de Zolio 1417-ben másolta le a *Rosarius sive Floretus minor* című művet.⁴³ Mátyás 1401-ben még a bécsi egyetem hallgatója,⁴⁴ de 1409-ben már Prágában volt, s később sem hagyta el az egyetemet. 1410-ben lett 'artium baccalaureus', hat évvel később pedig 'licentiatius'.⁴⁵ Egy évvel később másolta le John Wyclif angol reformátor 1384–1396 között készült szentírás magyarázatait. Wyclif egyetemi tanítványaival gyűjtötte és szerkesztette össze a művet, amely bibliai személyek, valamint egyházi, teológiai elméletek és gyakorlatok magyarázatán túl erkölcsi és morális vonatkozású bejegyzéseket is tartalmaz. Mindezen felül azonban az egyházatyák, skolasztikus tudósok, kánonjogászok és biblikus személyek egyházi jogi megjegyzéseit és ezek értelmezését is közli a szövegben.⁴⁶ Zólyomi másolata azonban mindennek csupán egy rövidebb kivonata. Wyclif e munkája három változatban ismert: a leghosszabb a *Floretus*, a középső a *Rosarius sive Floretus minor*, míg a legrövidebb verzió a *Rosarium*.⁴⁷ Zólyomi, akárcsak Zsolnai Miklós a Carolinum magistere volt, 1428-ban az Óváros főtere mellett vásárolt házat, majd három évvel később a Bibliát is lemásolta. Josef Triška szerint 1454 körül halt meg Prágában.⁴⁸ A *Rosarius sive Floretus minor* az egyetlen a vizsgált csoportból, amely huszita szellemben íródott, s amely e nézeteket elfogadta. A hazai huszitizmus terjesztésében azonban nem játszott szerepet, ugyanis akárcsak a másoló, a kézirat is Prágában maradt a Mátyás halálát követő közel öt és fél évszázadban. Ez a kézirat arra is figyelmeztet minket egyúttal, hogy a prágai egyetem nem lehetett kizárólagos közvetítője a huszita eszméknek Magyarország felé a középkornak ebben a szakaszában, de ebből a szempontból további alapos kutatásokra van még szükség.

Témánk szempontjából röviden ki kell térnünk az ún. Huszita biblia eredetének és másolóinak a problematikájára. A Biblia első magyar (három részletben és töredékesen fennmaradt) fordításának prágai kapcsolataira egyértelműen utalnak a benne található huszita vonatkozások, melyekre a szakma már régen felfigyelt,⁴⁹

⁴¹ Národní knihovna České republiky, Prága, V H 21, f 82a

⁴² Národní knihovna České republiky, Prága, V G 25

⁴³ TRÍŠKA, Josef, *Literární činnost předhusitské university*, Praha, Univerzita Karlova, 1967, 108.

⁴⁴ TŰSKÉS Anna, *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365–1526*, Budapest, ELTE Levéltár, 2008, 71.; Vö.: TRÍŠKA 1981, i. m. 368.

⁴⁵ LDPP, I, 414, 437.

⁴⁶ HUDSON, Anne, *Selections from English Wycliffite writers*, Toronto, University Press, 1997, 7.

⁴⁷ *Wycliff: Trialogus*, ed. Stephen E., Lahey, Cambridge, University Press, 2013, 15.

⁴⁸ TRÍŠKA 1981, i. m. 368.

⁴⁹ JAKUBOVICH Emil, PAIS Dezső, *Ómagyar olvasókönyv*, Pécs, 1929, 248.

noha a huszita eredetet többen kétségbe vonták.⁵⁰ Többek között azonban Galamb György kutatásai is a huszita eredet mellett tanúskodnak,⁵¹ kérdéses ellenben, hogy a fordítók első-, vagy másodkézből szereztek-e tudomást a huszita elvekről. A fordító Tamás és Bálint papokat hagyományosan Pécsi Tamással és Újlaki Bálinttal azonosítják, noha ez mindössze azon alapul, hogy keresztneveik megegyeznek a prágai egyetemen tanuló Pécsivel és Újlakival, s hogy mind a ketten Dél-Magyarországról származtak. Az azonosítás azonban pusztán ez alapján nem állja meg a helyét.⁵² Ám a Biblia fordításának prágai megkezdését a szakirodalomban senki nem vetette fel, s amíg a másolók személyének azonosítása nem történik meg, addig a Huszita biblia prágai eredete is csupán annyiban áll, hogy a huszita eszmék centruma és kiinduló pontja Prága volt. Ezért csak említés szintjén lehet témánkhoz számítani.

Egy közelebbről nehezen meghatározható, Miklós nevű tanulóhoz lehet kapcsolni azt a kéziratot, amely 1376-ban készült Prágában, s amely több szöveget tartalmaz: egy *Martyrologiumot*, amit egy rövid traktátus követ a bűnökről, majd egy csehországi vonatkozású levéltöredék. Ezeket Thomas Hibernicus *Tractatus de religione* című írása követi, a kódex második felében pedig sermókat és Jacobus de Voragine Európa-szerte ismert *Legenda Aurea*-ját találjuk.⁵³ Szerencsére a másoló a nevét és a másolás idejét is bejegyezte művébe (f. 208v), innen tudjuk, hogy egy bizonyos Miklós 1376-ban, Prágában fejezte be a munkát. Miklós kilétét nehéz meghatározni, s csak feltételesen lehet ezt a munkát és másolóját is az egyetemhez kapcsolni. Sopko Bartoniek Emmára hivatkozva közli, hogy a kódex egyik bejegyzése szerint 1686-ban a pozsonyi káptalan tulajdona volt, s azt nem csak az újkorban, de a középkorban is használták Pozsonyban.⁵⁴ Pozsonyi hallgatót ugyan csak egyet ismerünk Prágában, Lőrinc prépostot, de nem kizárt (hiszen sem a káptalan összetételét, sem a hallgatók teljes körét nem ismerjük pontosan), hogy az illető csak tanulóévei után lett a káptalan tagja. Ha a másoló mégis az egyetem diákja volt, akkor talán Budai Miklós lehetett a másoló, aki 1377-ben tűnik fel a jogi egyetemen,⁵⁵ vagy az 1375-ben itt tanuló Miklós kalocsai kanonok,⁵⁶ esetleg Szepesi Miklós, akiről egyébként tudjuk, hogy „ain guetler von der mess” volt.⁵⁷

⁵⁰ TIMÁR Kálmán, *Legrégibb magyar bibliánk naptára és helyesírása*, Kalocsa, 1931, 3.

⁵¹ GALAMB György, *A Huszita biblia és a ferencesek, Megjegyzések az eső magyar bibliafordítás kérdéséhez = Egházttörténeti Szemle*, 10(2009), 2, 3–12.

⁵² HARASZI SZABÓ 2016, i. m. 38.

⁵³ SOPKO 1982, i. m. 207. sz.

⁵⁴ Ugyanott.

⁵⁵ AJP 32; TRIŠKA 1981, i. m. 383.

⁵⁶ AJP 30.

⁵⁷ TRIŠKA 1981, i. m. 385. – Triška egy másik írásában tévesen kapcsolta ezt a Szepesi Miklóst az 1439-ben végrendelkező Miklóshoz, mivel ő a krakkói Szűz Mária templom altarisztája volt, s 1419-ben iratkozott be a krakkói egyetemre. TRIŠKA 1967, i. m. 128. Vö.: KELÉNYI, Borbála, *A Krakkói Egyetem magyarországi diákjai = Magyarországi diákok a prágai és a krakkói egyete-*

*A 24 szepesi plébános testvérületének könyvtára
és lehetséges szellemi előképe*

Egy érdekes kódex segítségével bizonyos „kulturális intézmények” szellemi előképeiről is információkat szerezhetünk. E kódex öt szöveget tartalmaz.⁵⁸ Az első írás egy apokrif irat, amely a *Tabulae Moysi et Abacuc de creatione angelorum* címet viseli, s egyelőre bővebb információkat nem sikerült megtudnom a szövegről. Ezután az egyházatyák mondásait tartalmazó rövid szöveg következik a hét halálos bűnről. Az egyházatyák korának jelentős gondolkodói, mint Szent Ágoston, Szent Jeromos vagy Nagy Szent Gergely mellett történetírók (pl. Cassiodorus), vagy antik filozófusok (pl. Seneca és Szókratész) gondolatai is szerepelnek a bűnökről ebben a kéziratban. A szövegről egyébként azt is megtudjuk, hogy 'collectae in castro Pragensi', vagyis, hogy vagy az eredeti szöveget vagy a másolatot Prágában állították össze.⁵⁹ Mindez pedig azt is jelenti, hogy a másoló vagy maga állította össze a szöveget Prágában, ám ha az eredetit állították össze a városban, a másoló akkor is csak ott férhetett hozzá, így a prágai proveniencia vitán felüli. Ezt követi az Europeana adatbázisa szerint IV. Ince pápának egy írása, amely a *Summa de casibus et poenitentiae* címet viseli. A 126. folio rectóján található bejegyzés szerint „explicit scriptura Innocentii quarti sub anno domini M CCCXC quinto[...].” Noha a szöveg egyértelmű, IV. Incének nem volt ilyen írása, a leírásokban pedig a kézirat dátuma is hibásan 1294-nél szerepel.⁶⁰ Viszont a dátum egyértelműen az 1395. évet jelöli a másolás elkészülése időpontjaként. Mindezt azért fontos megjegyezni, mert az ezután következő szöveg 1393-ra datálható. A szöveg tehát nem kapcsolható IV. Incéhez, ellenben Julius Sopko is észlelte a problémát, aki Thomas de Chobham *Summa de poenitentia* című írásával azonosította ezt a munkát, míg a korábbi szakirodalom sajnos nem szentelt figyelmet a kérdésnek.⁶¹ A Cseh Nemzeti Könyvtár egy kódexében pedig meg is találjuk Thomas de Chobham művének egy rövid kivonatát, amely elárulja, hogy az, amelyről ez a kivonat készült, 227 fejezetből áll,⁶² amely közel áll ahhoz a 233-hoz, amelyre a vizsgált kéziratot is felosztották. A már említett következő szöveg Petrus Lombardus *Sententiae* című munkájának a szentségeket leíró negyedik része, amelynek másolását 1393-ban fejezték be. A kódexet végül egy rövid szöveg zárja a házastársak által elkövethető erkölcstelenségekről. Ezek

meken 1348–1525, II, szerk. Haraszti Szabó Péter, Kelényi Borbála, Szögi László, Budapest, MTA TKI Egyetemtörténeti Kutatócsoport–ELTE Levéltára, 2016, (megjelenés alatt)

⁵⁸ http://www.europeana.eu/portal/hu/record/9200463/BibliographicResource_3000148674207.html (Biblioteca Națională a României, Alba Iulia, Ms II 65)

⁵⁹ SOPKO 1982, i. m. 369.

⁶⁰ L. az 57. lábjegyzetnél szereplő Europeana adatbázis leírását, míg Márza 1394-et ír. MÁRZA 1997, i. m. 77; Sopko 1393–1394-re datálja a kódexet. SOPKO 1982, i. m. 369.

⁶¹ VARJÚ, Elemér, *A gyulafejérvári Batthyány-könyvtár*, V. közlemény = *Magyar Könyvszemle*, 8(1900), 2, 165.

⁶² Národní knihovna České republiky, XIX C 49, fol. 49v.

a szövegek tehát egyértelműen azok közé tartoztak, melyeket a mindennapok során is haszonnal forgathattak az egyháziak.

Mivel az eredeti szöveg prágai keletkezése mellett egy bejegyzés is tanúskodik a kódexben, így elképzelhető, hogy az ott tanult magyarországi diákok között kell keresnünk a másolót, s mivel a kódex Lőcsére került (onnan pedig a gyulafehérvári Batthyaneum könyvtárba), így elsősorban a szepességi hallgatókat kell áttekintenünk, főleg az 1390-es évek első felében ott tanultakat. A két számításba vehető diák, Késmárki György és Feystrip Miklós közül azonban csak utóbbi került közelebbi kapcsolatba a középkori lőcsei könyvtárakkal. Feystrip ismert alakja volt a szepesi „tudományos” életnek, hiszen 1405-ben a lőcsei Szent Jakab plébánia Szent György kápolnájának papja, továbbá a 24 szepesi plébános testvérulete könyvtárának egyik könyvtárosa is volt három társával együtt.⁶³ Feystrip 1392-ben először a prágai jogi egyetem irataiban szerepel, egy évvel később azonban a szabad művészeti karon találjuk, amikor Késmárki Györggyel (a későbbi szepesi préposttal és királyi titkos alkancellárral együtt)⁶⁴ tesz baccalaureusi vizsgát.⁶⁵

A könyvről csak annyit tudunk, hogy a gerincén lőcsei címke található. A testvéruleti könyvtár alapításáról, gyarapodásáról és kezdeti időszakáról semmit nem tudunk. A könyvtárról először egy 14. századi kódex későbbi, 1405. évi bejegyzéséből értesülünk. Jakó Zsigmond szerint a magyarországi plébániai könyvtárak a 14–15. század körül alakultak, amelyre a nagyszebeni plébánia könyvtárát hozta példaként.⁶⁶ A kézírásos kódexek igen drágák voltak, így elkészítésük, beszerzésük is komoly anyagi áldozatokkal járt. Azonban könnyebben hozzá lehetett jutni a szükséges szövegekhez az egyetemek mellett működő könyvmásoló műhelyekben vagy magukon az egyetemeken. Itt szükséges megjegyezni, hogy a plébánosok és általában az alsóbb egyházi rendeket viselők számára az egyetemek a 14. század folyamán váltak hozzáférhetővé, amely a peregrináció-kutatások egyik fontos észrevétele. Korábbi kutatásaim során figyeltem fel arra, hogy noha az első plébánosok, akárcsak társaik zöme, az itáliai egyetemeken tanultak (összesen hárman: János nagyszebeni,⁶⁷ Pál óbudai⁶⁸ és Vilmos ciferi plébános⁶⁹), ők még vagy a gazdagabb városok plébánosai voltak, vagy valamely tehetősebb nemes segíthette tanulmányaikat. Ezzel szemben a plébánosok tömegessé váló

⁶³ MÁRZA, Eva Selecká, *A középkori lőcsei könyvtár*, Szeged, Scriptum, 1997, 30.

⁶⁴ HARASZI SZABÓ Péter, *A prágai egyetem hallgatói Luxemburgi Zsigmond magyar királyi udvarában = Micae Mediaevales V. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*, szerk. Fábíán Laura, Gál Judit, Haraszi Szabó Péter, Uhrin Dorottya, Budapest, ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, 2016, 69–91.

⁶⁵ LDPP, I, 288.

⁶⁶ JAKÓ Zsigmond, MANULESCU, Radu, *A latin írás története*, Budapest, Európa, 1987, 127–128.

⁶⁷ VERESS Endre, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyvei és iratai (1221–1864)*, Budapest, Római Magyar Történelmi Intézet, 1941, 394.

⁶⁸ VERESS 1941, i. m. 28.

⁶⁹ VERESS Endre, *Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium*, I, Padua 1264–1864, Kolozsvár, Stephaneum, 1915, 2.

jelenléte az egyetemeken az 1370-es évektől mutatható ki, elsősorban a prágai és bécsi egyetemek alapításának köszönhetően,⁷⁰ olyannyira, hogy a Zsigmond-korban már ők alkotják a joghallgatók legnépesebb csoportját. Ugyanez mondható el az oltárigazgatók, káplánok és kisebb megszorításokkal, de az egyszerűen csak klerikusként beiratkozókka kapcsolatban is. Más szóval, a plébániai könyvtárak első feltűnése a 14–15. század fordulójától összefüggésbe hozható a közép-európai egyetemek létrejöttével. Ennek fényében a szepesi plébánosok konfraternitása könyvtárának kezdeményeit is a 14. század utolsó harmadában kell keresnünk. Eva Selecká Mázra szerint a könyvtár helyét nem lehet meghatározni,⁷¹ Varjú Elemérnek azonban igaza lehetett, aki szerint azt minden bizonnyal Lőcsén kell keresnünk.⁷² Erre utal az is, hogy az első négy ismert könyvtáros közül Feystrip Miklós a Szent György kápolna papja volt, amely kápolna pedig szintén a plébánia könyvtáraként is funkcionált. Varjú szerint egyébiránt a könyvtárat magát is 1405-ben alapították, méghozzá György leibici plébános által,⁷³ aki egyike volt az első ismert négy könyvtárosnak is. Mindent összevetve, Feystrip Miklós e kötete is arra mutat, hogy a Szent György kápolna és a konfraternitás könyvtárát is a 14. század végén alapíthatták, miután az egyetemekre az első plébánosok és oltárigazgatók is eljutottak. Onnan aztán a káptalani könyvtárak mintájára a liturgiához és a hívek mindennapi életének vezetéséhez szükséges könyvekkel tértek haza. A közép-európai egyetemeknek, s azon belül is a prágainak nagy szerepe lehetett tehát a hazai kulturális élet fejlődésében.

Egy veszprémi prépost a prágai egyetemen?

A másoló személyét vagy a kéziratok készítési helyét nem minden kódex esetében lehet pontosan meghatározni, prágai provenienciájukra csak következtetni lehet. Ez a helyzet egy, a 14. század második felére datálható kódexszel is.⁷⁴ Ennek prágai eredetét Arnošt z Pardubice prágai érsek életrajza valószínűsíti, ugyanis ez a munka a Cseh Királyságon kívül nem tartott számot tömeges érdeklődésre, ráadásul nem sokkal az érsek 1364. évben bekövetkezett halála után készült a kézirat. Erre egyébként épp egy megjegyzésből következtethetünk a 15. folio rectóján. Itt a lap tetején egy három soros bejegyzés olvasható, sajnos elég elmosódottan, Varjú szerint tollpróbaképp írhatták.⁷⁵ A felső sorban egy bizonyos

⁷⁰ Ezután a következő plébánosok 1375-ben tűnnek fel a prágai egyetemen: Leó nagycsúri és Tilmannus szenterzsébeti plébánosok. Noha Leó az erdélyi püspök testvére volt, Tilmannus már csak saját plébániájához kötődött. AJP, 31.

⁷¹ MÁZRA 1997, i. m. 30.

⁷² VARJÚ Elemér, *A gyulafejevári Batthyány-könyvtár*, II. közlemény = *Magyar Könyvszemle*, 7(1899), 3, 214.

⁷³ VARJÚ 1900, i. m. 150.

⁷⁴ Biblioteca Națională a României, Alba Iulia, Ms II 45.

⁷⁵ VARJÚ 1900, i. m. 149–150.

János prépost nevét olvashatjuk, prépostságának helye elég romlott alakban van, majd alatta következik János veszprémi prépost neve. A 14. század második feléből csak két János nevű veszprémi prépostot ismerünk, egyikük a Mindenszentek társaskáptalan elöljárója volt 1377-ben,⁷⁶ másikuk pedig a Szent Mihály székeskáptalan prépostja, akit 1369-ben a kánonjog baccalaureusának is neveztek.⁷⁷ Mivel pedig ez a János 1382-ig volt veszprémi prépost, a kéziratnak is legkésőbb eddigre el kellett készülnie. Az Egyetemtörténeti kutatócsoport jelen ismeretei szerint ilyen fokozatot szerzett János nevű személy a vizsgált időszakból nem ismert. Egyedül a padovai egyetemen tanuló János egri főesperessel lehetne felvetni az azonosságot, ő azonban 1367 októberében tűnik fel az egyetemen,⁷⁸ míg János veszprémi prépostságáról már ez év júliusból vannak adataink. Mindezek alapján felvethető, hogy János is Prágában tanulhatott, de biztosat persze nem lehet mondani. A jogi kar, később jogi egyetem iratai 1372 előttről hiányoznak, így az a tény, hogy az egyetem irataiban a neve nem szerepel, nem mond ellent ennek a felvetésnek. A kódexről azt is tudjuk, de legalábbis egy részéről, hogy bizonyos Petrus Crispus másolta (f. 64r). Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy János prépostnak ne lehetett volna köze hozzá, hiszen Zámbo Lőrinc pozsonyi prépost is felfogadott másolóval dolgoztatott, nem saját maga készítette a kéziratát. A kódexben találhatóak továbbá Lucas de Bitonto ferences szerzetes prédikációi, valamint egy *Expositio psalmodum poenitentialium* című munka is. Sajnos azonban mindez nem magyarázza meg, hogy a kódex hogyan kerülhetett Lőcsére, ugyanis ahogy említettem, a gerincén lőcsei címke található, és csak később került innen Gyulafehérvárra.

A *Summa Britonis* és másolója

Írásom elején említettem, hogy két filozófiai tárgyú szöveg található a vizsgált csoportban, a másik szöveg azonban akár teológiai témájúnak is tekinthető bizonyos szempontból. Egy 1377-re datálható kódexről van szó, amely Papias, 11. századi lexikográfus bibliai szótárát, valamint Sevillai Izidor *De summo bono* című értekezését tartalmazza, míg kutatásaim szempontjából a harmadik szöveg a legérdekesebb, s ez Guillelmus Britonis bibliai szótára.⁷⁹ A *Summa Britonis* címen ismert szótárát a 13. század második felében készítette Guillelmus Brito ferences szerzetes, aki a párizsi egyetemen képezte magát.⁸⁰ A szótár a Vulgata nehezebb szavait magyarázza, s nagyjából 2500 szócikket tartalmaz. Brito az

⁷⁶ C. TÓTH 2013, i. m. 73.

⁷⁷ KARLINSZKY Balázs, *A veszprémi nagyprépostok archontológiája, 1079–1543 – Három prépost portréjával = Turul*, 87(2014), 3, 95.

⁷⁸ VERESS 1941, i. m. 152.

⁷⁹ Národní knihovna České republiky, Prága, X B 5.

⁸⁰ *Summa Britonis sive Guillelmi Britonis expositiones vocabulorum biblie*, Patavii, In aedibus Antenoreis, ed. Lloyd W. Daly, Bernardine A. Daly, 1975, XIII–XVIII.

ebben a kódexben is fennmaradt Papias, Seviliai Izidor, továbbá Uguccione da Pisa hasonló jellegű munkáit használta fel több görög, héber és az egyházatyák korából fennmaradt írás mellett. A szabad művészeti tematikába azért sorolható, mert Papias és Uguccione írásai mellett olykor a *Summa Britonist* is a filozófiai művekhez sorolták, így pl. a clairvaux-i ciszterci kolostor 1472-es könyvtári besorozásában Brito munkáját az 'artium et philosophiae' szekción belül a grammatika könyvei között őrizték.⁸¹ Brito műve Magyarországon is igen elterjedt volt, közel 20 szöveg maradt fenn belőle, de az ismert szövegek többsége 15. századi ösnyomtatvány, mindössze három kézírata maradt fenn, melyből kettő 13. századi részlet,⁸² s egy 1428-ban készült szintén kivonat.⁸³ Ez az 1377-es szöveg azért is érdekes, mert egyrészt teljes szövegről van szó, másrészt ismerjük a másolót. A 119a fólión ugyanis ezt a nehezen értelmezhető bejegyzést olvashatjuk: „Explicit Brito finitus per reverendum Budam anno millesimo trecentesimo septuagesimo septimo.” A szöveg egyértelművé teszi, hogy egyházi személy másolta a szöveget, de a keresztnév hiánya sajnos további kérdéseket szül. Felmerülhet, hogy a Buda esetleg valamilyen szláv keresztnévet, vagy egy, a szláv nyelvterületen lévő Buda nevű helységből való szláv származású másolót takarna. Azonban középkori cseh és lengyel források áttekintése, továbbá cseh kollégákkal⁸⁴ való konzultálás után ezt a lehetőséget el kellett vetnem. Felmerülhet további lehetőségként, hogy a másoló az ekkoriban Prágában tanult budai diákok egyike lehet. A problémás nyelvezetű explicit szövege azonban azt a megoldást is felvetheti, hogy egy Buda keresztnévű magyar személy lehetett a másoló.⁸⁵ Az Anjou-kor első felére vonatkozó névtörténeti kutatásokból azonban kiderül, hogy a Buda név mindössze ötször fordul elő, s minden esetben világi személy viselte.⁸⁶ Ennél a pontnál érdemes visszakanyarodni az egyetemen tanuló budai diákokhoz.

⁸¹ NEBBIAI-DALLA GUARDA, Donatella, *Les glossaires et dictionnaires dans les bibliothèques médiévales = Les manuscrits des lexiques et glossaires de l'Antiquité tardive à la fin du Moyen Âge. Actes du Colloque international organisé par le „Etore Majorana Centre for Scientific Culture”* (Erice, 23–30 septembre 1994), Louvain-la-Neuve, Fédération internationale des instituts d'études médiévales, ed. Jacqueline Hamesse, 1996, 180–181.

⁸² SOPKO, I, 13. – Ugyanakkor egy mára elveszett kézirat volt a veszprémi káptalannál is a 15. század elején: CSAPODI III, 989. sz.; 1044. sz. A Kolozsvári Engel Istvánnak 1453-ban is volt egy példánya: CSAPODI III, 1917. sz. A kassai domonkosoknak szintén: CSAPODI III, 2478. sz.

⁸³ SOPKO, I, 47.

⁸⁴ Ezúton szeretnék köszönetet mondani Pavel Soukupnak a témában nyújtott segítségéért.

⁸⁵ Azt sem lehet elfelejteni, hogy a korabeli névhasználatban, főleg a beszélt nyelvben a pusztá helynévi eredetű személyneveket is „i” képzővel ejthették, vagyis jelen esetben lehetne a Johannes Buda alakot Budainak értelmezni. De nem lehet kizárni, hogy a Buda itt szólítónévként szerepelhet, nem pedig keresztnévként, ez esetben pedig szintén felvethető az azonosság Budai János és reverendus Buda között. A névtani kutatásokban többek között N. Fodor János vagy Gulyás László Szabolcs is felfigyelt arra a jelenségre, hogy a „de” prepozíciós névformák gyakoribbak a nemesek körében, míg pl. a jobbágyok esetében elenyésző, mintha tudatosan különbséget tettek volna a névhasználatban is az egyes társadalmi állások között. Köszönöm a segítséget N. Fodor Jánosnak!

⁸⁶ SLÍZ Mariann, *Anjou-kori személynévtár, 1301–1342*, Budapest, Históriaantik, 2011, 65.

Összesen ketten jöhetnek számításba másolóként, Budai Miklós, aki 1377-ben tanult a jogi egyetemen és Budai János, aki 1374–85 között tanult, majd tanított az artes karon, s később a jogi egyetemre is beiratkozott.⁸⁷ Tanulmányaik és a kézirat elkészültének ideje alapján mindketten lehettek, de a szöveg célja, tudniillik a Biblia magyarázata jobban illene Budai János későbbi alapítványának, a Collegium Christinek a profiljába. Ez azonban még mindig nem magyarázza meg a kérdéses explicit szövegét. A korabeli névhasználati szokásokban többször találkozunk „de” prepozíció nélküli,⁸⁸ vagyis pusztá helynévi névalakkal,⁸⁹ ahogy a prágai egyetem fennmaradt irataiban is több ilyen eset fordul elő, pl. kaszai, késmárki, hatvani, újlaki és nagyszebeni diákokkal kapcsolatban.⁹⁰ Ez esetben a Johannes Buda alak megengedné a feltételezést, hogy a Collegium Christi alapítójával állunk szemben. Sajnos azonban a rá vonatkozó hazai forrásokban mind ezidáig nem találtam ilyen névalakot, ami ugyanakkor teljesen nem zárja ki ezt a lehetőséget. Egy másik lehetséges opció, amely a hazai gyakorlatban szintén nem példa nélkül álló, hogy második keresztnévként használhatta a Buda nevet.⁹¹ E lehetőségek közül sajnos nyelvészeti eszközökkel egyiket sem lehet bizonyítani, a források hiánya és az explicit pedig szintén csökkenti ezek valószínűségét.⁹² Van azonban egy közel egykorú kézirat a nagyszebeni káptalani könyvtár anyagaiból, mely nagyfokú hasonlóságot mutat jelen kézirattal. 1394-re datálható egy missale, melyet Mihály kiscsúri plébános állított össze. Az egyik possessor-bejegyzés a nevet kivéve megegyezik a vizsgált explicit szövegével, e szerint: ez a könyv „pertinet ad fraternitatem per cybinium.”⁹³ Amennyiben a másoló azt akarta volna kifejezni, hogy a kódex a szebeni testvérülethez tartozik azt nyilvánvalóan más nyelvtani szerkezettel kellett volna leírnia. A másoló egy bizonyos Theodericus mester volt, (ahogy alább keresztnévét ő maga árulta el),⁹⁴ Csontos

⁸⁷ KÖRMENDY 2007, i. m. 63–66, 69, 182; C. TÓTH 2015, i. m. 95.

⁸⁸ L. pl.: MNL OL DL 26589. (1419. március 16. Johanne Buda); *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára I–XII*, szerk. Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső, Barabás Samu, Kammerer Ernő, Lukcsics Pál, Döry Ferenc, Budapest, 1871–1931, V. 156. sz. (1400. július 21. Nicolao Buda); ZsO VII. 579. sz. (1419. június 4. Benedictus Buda); ZsO IX. 990. sz. (1422. szeptember 22. Nicolaus Buda)

⁸⁹ TÓTH, Valéria, *Gondolatok a helynévi eredetű személynevekről = Helynévtörténeti Tanulmányok*, 11(2015), 127–130; GULYÁS, László Szabolcs, *Újabb adatok a középkori jobbágyi-mezővárosi személynévadás kérdéséhez = Névtani Értesítő*, 31(2009), 57; N. FODOR János, *Személynevek rendszere a kései ómagyar korban*, Budapest, ELTE BTK, 2010 (Magyar Névtani Értekezések, 2), 52–54.

⁹⁰ AJP 119; LDPP, I, 305, 320, 366, 416.

⁹¹ L. pl. MNL OL DL 35291 (1398. október 13. Andreas dictus Buda filius Mauricius filius Mathei de Lachkouch.); MNL OL DF 220389 (1406. április 3. Andreas Buda de eadem).

⁹² Ezúton köszönöm Slíz Mariannak és Szentgyörgyi Rudolfnak a nyelvészeti problémák tisztázásában nyújtott segítségüket!

⁹³ CSAPODI II, 2049a

⁹⁴ „Nomen scriptoris si tu cognoscere velis. **The** tibi sit primo **ode** medio **ricusque** secundo” (Kiemelés tőlem – HSZP). Vagyis az explicitnél azt árulta el, hogy hova valósi, vagy hol dolgozik, majd alatta elrejtette a keresztnévét is. CSONTOSI 1879, i. m. 46–47.

pedig talált is egy ugyanilyen nevű személyt a szebeni káptalan könyvmásolói között a 15. század legelejéről.⁹⁵ A hasonlóság a két eset között még valószínűbbé teszi a feltételezést, hogy Budai János lehetett a *Summa Britonis* másolója 1377-ben. Ugyanezt támaszthatja alá, hogy a kézirat szerepel a Cseh Nemzet kollégiumának legrégebbi könyvtári katalógusában.⁹⁶ Az akadémiai nemzethez tartozás ugyan önmagában még nem segít, hiszen mind a két hallgató a cseh nációhoz tartozott. A kollégiumot azonban több mint egy évtizeddel Budai János távozása után alapították az 1390-es évek közepén.⁹⁷ Felmerül tehát a kérdés, hogy a kézirat hogyan kerülhetett oda? A választ Prágai Vencel fia János személyében kell keresnünk. Többek között ő volt az, aki Budai Jánost 1374-ben prezentálta az artes karnak, s ő volt az, aki nem csak a Cseh Nemzet kollégiumát, de a kollégium könyvtárát is megalapította, méghozzá saját könyveiből.⁹⁸ Vagyis Prágainak megvolt a személyes kapcsolata Budaival, s mivel a kézirat Prágai alapítványának könyvtárában maradt fenn, így legalábbis felvethető, hogy Budai János bízta rá Prágaira, amikor 1385-ben elhagyta Prágát. A Buda, mint keresztnév ritkasága (nem csak a magyar forrásokban fordul elő ritkán, de a középkori, mintegy 12 ezer magyarországi peregrinus között egy sem akad) és a „de” prepozíció nélküli névalak lehetősége mellett a kézirat provenienciája miatt nem lehet elvetni, hogy a másoló Budai János lehetett, ám ez is csak egy a lehetőségek közül. Érdekességként meg lehet jegyezni azonban, hogy hasonló tematikájú művet (Johannes Balbus *Catholicon* című írását) Budai tanítványa, Pöstyéni Tamás is másoltatott, melyet az esztergomi székeskáptalanra hagyott.⁹⁹

HARASZTI SZABÓ, PÉTER

La culture livresque des étudiants de l'université de Prague originaires de Hongrie

Bien que la plupart des étudiants de l'université de Prague originaires de Hongrie aient fréquenté la faculté des arts libéraux, ils ne s'intéressaient pas prioritairement aux textes philosophiques. Les textes exploités par la recherche attestent la profondeur de l'intérêt *théologique* qui caractérisait sans nul doute les jeunes gens en question. Une bonne moitié des 13 éléments bibliographiques dont nous disposons appartient à cette discipline. A force de les étudier, l'on comprendra peut-être

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ *Katalogy Knihoven Koleji Karlovy University*, ed. Josef Becká, Emma Urbánková, Praha, Univerzita Karlova, 1948, 9.

⁹⁷ SVATOŠ 2001, i. m. 52–53. Ugyanakkor az 1490-es dátum nyilván csak elírás, a kollégiumot az 1390-es években alapították.

⁹⁸ TRIŠKA 1981, i. m. 321–322.

⁹⁹ KÖRMENDY Kinga, *A kánonjog középkori egyetemi oktatásával és a 15. századi esztergomi vikáriusok olvasmányáival, működésével kapcsolatos kézíratos források az esztergomi egyház 1543 előtti könyvtárából* = *Tanulmányok a magyarországi egyházjog középkori történetéről*, szerk. Erdő Péter, Budapest, Szent István Társulat, 2002, 182.

mieux les raisons de l'intérêt des Hongrois pour la faculté de théologie de l'université de Prague. L'analyse de ces manuscrits a également illustré que ces textes ne pouvaient pas véhiculer les idées hussites en Hongrie. La plupart des ouvrages théologiques furent copiées par les étudiants afin d'aider le clergé à diriger la vie quotidienne des fideles. Les textes juridiques de Lőrinc (Laurence) Zámbo servirent également à cette fin. Il convient de souligner que dans la juridiction ecclésiastique du diocèse d'Esztergom les manuscrits pragueois jouèrent un rôle particulièrement important (voir l'activité du prévôt de Presbourg et le fameux *Processus iudiciarius*). L'un des codex étudiés nous suggère que dans les années 1360, János (Jean), prévôt de Veszprém, pouvait également fréquenter l'université de Prague. On ne peut pas établir cela avec certitude, mais nous avons réussi à dater le codex en question à la période entre 1364 et 1382. Les textes les plus importants sont, sans nul doute, ceux qu'on peut attribuer à Miklós Feystrip et à János Budai. Les premiers sont vus comme l'antécédent culturel de la bibliothèque de la fraternité des 24 curés de Szepes, quant au second, on peut supposer qu'il s'agit du tout premier manuscrit de János Budai, fondateur du Collegium Christi d'Esztergom (certes, on ne peut pas exclure que nous avons affaire une copie préparée par un étudiant non-identifié originaire de Hongrie).

Keywords: cultural history; 14th–15th centuries; library history; teological education; husitisme; peregrinatio academica